

Osallisuus ikäihmisten näkökulmasta

Maarit Kairala

Lapin yliopisto/ sosiaalityön lehtori

18.11.2010

Mitä ikäihmisten osallisuus on heidän itsensä kokemana?

Ikäntymispolitiikan tavoitteena on edistää ikäihmisten

- toimintakykyä
- itsenäistä elämää
- aktiivista osallistumista yhteiskuntaan

<http://www.stm.fi/ikaihmiset/ikaantymispolitiikka>

Tavoitekielessä osallisuus korostuu

”Osallisuudessa on kyse yksilötasolla osallisuuden tekemisestä näkyväksi ikääntyneiden palveluissa, sosiaalisen toimintakyvyn ylläpitämisestä sekä sosiaalisen yhteenkuuluvuuden turvaamisesta niin että ihminen on iäkkäänäkin yhteisönsä täysivaltainen jäsen.”

Laajemmassa tarkastelussa sosiaalinen osallisuus merkitsee ikäihmisten mahdollisuuksia vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristön kehittämiseen.”

1. Näkökulma

Ikäihmisten osallisuus omaan elämään ja omaan palveluprosessiin

2. Näkökulma

Ikäihmisten osallisuus palveluiden kehittämiseen

3. Näkökulma

Ikäihmisten osallisuus yhteiskunnan ja elinympäristön kehittämiseen

1. Näkökulma: ikäihmisten osallisuus omaan elämäänsä

- Jokaisen perustarve: halu kuulua, olla mukana, kokea itsensä tarpeelliseksi
- Osallisuus on vaikuttamista asioiden kulkuun ja vastuun ottamista seurauksista, mahdollisuus olla rakentavasti mukana yhteisöllisissä prosesseissa
- Vanhus kokee olevansa osallinen omassa yhteisössään ja suomalaisessa yhteiskunnassa, kun hän voi toimia, harrastaa, osallistua ja vaikuttaa
- Ikäihmisten oma kokemus osallisuudesta
- Ei-osallisuus on ihmiselle lamauttava, jopa traumatisoiva kokemus, joka vaikuttaa identiteettiin

Syrjäytymisen vaara:

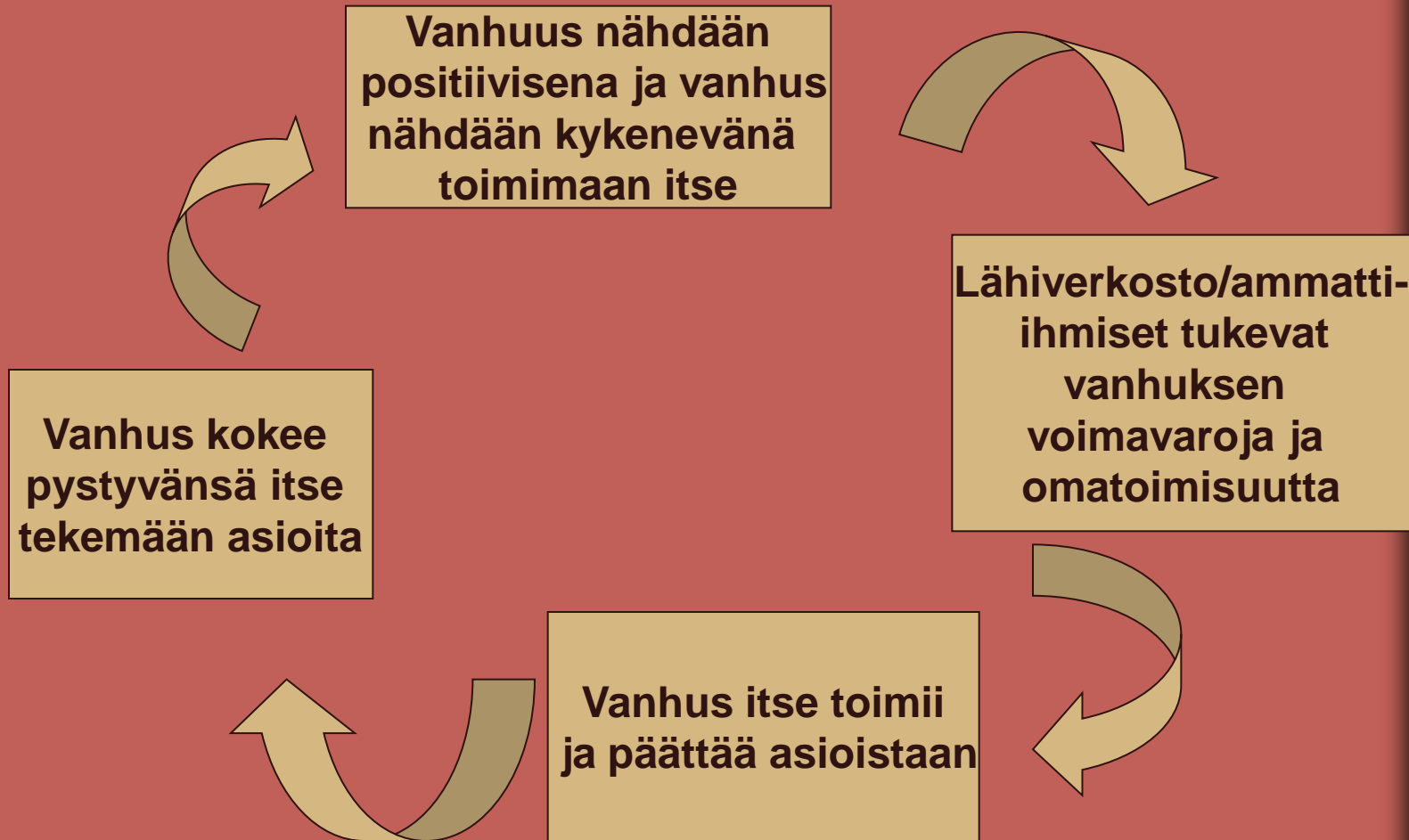
- **Syrjäytyminen nähdään suurimpana uhkana ja riskitekijänä hyvinvoinnille ja itsenäisyydelle vanhuudessa**
- **Haitalliset vaikutukset yksilölle dementia, masennus, kuolleisuus**
- **Mitä enemmän ikäihmiseen voidaan kytkeä kielteisinä pidettyjä ominaisuuksia sitä suurempaa on vaara syrjäytymiseen: ikä, fyysinen sairaus, köyhyys, menetykset, omaishoitajuus, alueellinen sijainti, kulkeminen, kommunikaatio**
- **Syrjäytyminen on mahdollista eri ympäristöissä**

Kuva: JYRKI TERVO

Osallisuus voimaannuttaa, sitouttaa ja lisää vaikuttamisen ja toimimisen halua

Optimismi

Mielekkäät roolit ja mielekäs tekeminen

Esimerkkinä ikäihmiset, joilla on mielenterveys- ja päihdeongelmia

- Ikäihmisten päihde- ja mielenterveysongelmista tiedetään vähän ja niitä leimaa stereotyyppiset käsitykset
- Ei ole olemassa selkeitä toimintakäytäntöjä, joilla tuetaan mielenterveys- ja päihdeongelmaisia ikäihmisiä
- Ongelmien moninkertaistuminen ja kriisiytyminen
- Syrjäytyminen palveluista
- Hyviä esimerkkejä esim. Sininauhaliiton projektit 'Liika on aina liikaa'
osallisuudella keskeinen merkitys esim. Pilkkeryhmä:
päihhteettömyys ei ole ollut osallisuuden este vaan osallisuuden tulos

http://www.tippavaara.info/hanke_pahkinankuoressa/

Onko tähän varaa?

- **Senioreiden aktiivinen osallisuus/
Palveluissa olevien passiivisuus**
- **Yhtäällä hehkuu toimelias eläkeläinen,
mutta siirryttäessä puhumaan
laitosvanhuuden vaiheesta, kääntyy
keskustelu hoitohenkilöstöön,
laitospaikkoihin, henkilökuntapulaan,
palveluiden organisoinnin ongelmiin.**

(Tedre2007)

4. Iän osallisuus

Nuutinen Teija 2007: Miten vanhukset tekevät vanhuslaitoksessa?

- Istuivat aulassa, ruokapöydässä tai tv:n ääressä makasivat vuoteissaan omassa huoneessaan
- hakivat kontaktia muihin: toiset vanhukset, hoitajat, ohikulkijat
- vetäytyivät passiivisina omiin oloihinsa tai maailmoihinsa
- olivat hoito- ym. toimenpiteiden kohteina ja vastaanottajina, toisten ”siirreltävinä”
- osallistuivat avustettuina tilaisuuksiin, esityksiin, kerhoihin, toimintatuokioihin
- seurailivat sivusta hoitajien kiirettä – ”ei saa häiritä” – ei tietoa mihin kiire liittyy
- odottivat jotakin: ruokaa, kahvia, lääkkeitä, hoitajaa, vessaan viejää, omaista tai kuolemaa tulevaksi, kerhoa alkavaksi, ...
- olivat tyytymättömiä hoitoon ja kohteluun: vastarintaa, tyytymättömyyttä tai kyseenalaistamista vain vähän

Kaleva arkisto/ Jukka- Pekka Moilanen

Ehdollistettu osallisuus

= Ikäihmisen toiminnan ja osallistumisen rajoitteet ja mahdollisuudet ovat sidoksissa hoitajiin: hoitajien läsnä- tai poissaolo, riittävyys tai riittämättömyys, kiire vanhuksen osallisuuden rajoittajana tai mahdollistajana

■ Työkulttuuri

”Joutilaitten istuskelu” - ”Oikea työ”

■ Stereotyyppiset käsitykset

■ Mitä rajoittuneempi oma toimintakyky on sitä enemmän tarvitaan toisten mahdollistamaa, tuettua osallisuutta

Onko ongelma ikäihmisissä, jotka eivät halua osallisuuteen vai onko ongelma asenteissa ja ympäristössä

Yksilökeskeinen malli:

Osallistumattomuuden syy on yksilössä ja tavoitteena on että yksilö muuttaa toimintaansa tai kuntoutuu ---- yksilön osallistaminen muiden suunnittelemaan toimintaan

Sosiaalinen malli:

ongelma ei ole yksilössä vaan ympäristön esteissä (fyysiset ja asenteelliset)
esteiden raivaaminen, osallisuusmahdollisuuksien luominen

Ikäihmiset, jotka eivät halua osallisuuteen:

- ovatko tottuneet siihen, ettei kuunnella
- onko mahdollisuuksia, vaihtoehtoja osallisuuteen sellaisessa toiminnassa/ ryhmässä jota pitää tärkeänä
- jos yksilöllisiä esteitä, niin niiden raivaaminen, motivointi

Jos esteet on raivattu ja ikäihmisellä on mahdollisuus valita osallisuusmuoto, joka sopii hänelle niin on oikeus oltava oikeus myös kieltäytyä

Löytyykö vastaus teknologiasta?

<http://www.proessori.fi/uutiset/uutinen2.asp?id=56523>

”Vanhus nappaa oman tuntemuksensa sen hetkisestä voinnistaan esimerkiksi kaksi kertaa päivässä erikseen hoitohenkilökunnan kanssa sovittuna aikana. Tekniikan avulla kyetään vastaamaan ainakin osittain resurssipulaan. Lisäksi palvelukonseptilla pyritään edistämään myös vanhusten hyvinvointia.”

Hyvinvointi TV tuo turvaa, virkistystä ja osallistumisen mahdollisuuksia ikääntyvälle, joka tarvitsee tukea selviytyäkseen itsenäisesti kotona.

”Tärkein periaattemme on, että Paron ei korvaa eläviä lemmikkieläimiä, vanhuksen ihmissuhteita tai muita virikkeitä, mutta joissakin paikoissa sitä tapahtuu.”

<http://www.mahalo.com/paro-robot>

<http://kotiin.laurea.fi/hyvinvointitv.php>

Löytyykö vastaus taiteista ja kulttuurista?

Kuva: Anna Vepsä

Jyvaskyla.fi

<http://www.hkt.fi/ohjelmisto/play.php?name=vval>

Osallisuus omassa asiakasprosessissa

- Mitä asiakkaan osallisuus omassa asiakasprosessissa on käytännössä?
Näkyväksi tekeminen
- **Jatkumo: aktiivista osallisuutta päätösten tekoon – läsnäoloa kun toiset päättävät – poissaoloa**
valikoituvatko asiakkaat resurssien mukaan osallisuuteen tai passiivisuuteen
- **Asiakkaan oikeus osallisuuteen koko prosessin ajan, osallisuus ei toteudu jos pelkästään lähdetään asiakkaan tarpeista**
(prosessin eteneminen, päätöksenteko, arviointi)

Esim.

- **Heikko asiakaslähtöisyys johtaa ikääntyneen heikkoon sitoutumiseen kuntoutuksen tavoitteista. Jos iäkäs ei koe kuntoutuksen tavoitteita omikseen, hän ei voi sitoutua niihin pitkällä tähtäimellä.**
- **Passiivisena objektina oleminen korostaa sivustakatsojan roolia ja on ristiriidassa kuntoutuksen perusolettamuksen kanssa.**

Pitkälä ym. 2007

2. Näkökulma: Ikäihmisten osallisuus palveluiden kehittämiseen

Lähtökohta:

Palveluiden kehittämässä tarvitaan asiakkaiden kokemuksellista palautetta.

Kuinka yleistä tämä on?

”Vanhusten osallisuutta ei kysytty, selvityksen tulokset perustuvat vanhustyöntekijöiden havaintoihin ja arvioihin.”

Erilaisten ikäihmisten mahdollisuus osallisuuteen /Yksilölliset osallisuusmenetelmät

- **Tyytyväisyyskyselyt esimerkkinä**
 - vain ne, jotka kykenevät täyttämään, näkemään tai ovat tarpeeksi aktiivisia vastaamaan
 - yleensä 80 % on tyytyväisiä

Kehittäminen tapahtuu vain niiden kokemusten perusteella jotka vastaavat, entä aistivammaiset, puhevammaiset, masentuneet, yksinäiset ...

Seuraus: palveluita kehitetään ns. tavallisten ikäihmisten palautteen perusteella

- **Useiden osallisuusmenetelmien käyttö samaan aikaan**
- **Tarvitaan tietoa miten erilaiset ikäihmiset, erilaisissa elämäntilanteissa elävät ja miten he haluaisivat elää, päätösten vaikutus ikäihmisten arkeen**

Esimerkkejä asiakaspalautejärjestelmistä:

- välitön havainnointi hoidon kuluessa
- väli- ja loppuarviointi suunnitelmissa
- laatupeli
- palautelaatikko
- asiakastyytyväisyyskysely
- ryhmäkeskustelu
- asiakasraati, asukasneuvosto
- valitukset ja niiden käsittely
- sosiaaliasiamiehen kautta saatu palaute
- potilasvahinkoilmoitukset
- yleisönosasto ja lehtikirjoitukset

Asiakkaat antavat palautetta, kun huomaavat, että palaute vaikuttaa toimintaan.

Palautteen kerääminen säännöllisesti.

Lapin seniori – ja vanhustyön kehittämisyksikkö 2007 - 2009

- **Asiakastyytyväisyyskyselyitä tehdään useissa kunnissa säännöllisin väliajoin**
- **Hankkeessa kokeiltuja**
 - asiakashaastattelut
 - havainnointi
 - laatupeli
 - keskustelutilaisuudet (Kolari, Enontekiö)
 - päivätoiminnan aloittaminen (Ylitornio)
 - kotihoidon focus group ryhmä (Kemi)
 - ikäihmisten / omaisten osallisuus kehittämistiimissä (Muonio, Kittilä, Kolari)
 - lehtikolumnit, seniormessut (Meri- Lappi)
- **Välittömän palautteen vaikeus**

3. Näkökulma: Ikäihmisten osallisuus yhteiskunnan ja elinympäristön kehittämiseen

■ Väestön ikääntyminen on ollut tiedossa jo kauan, silti varautuminen väestön ikääntymiseen etenee hitaasti. Vuoteen 2030 mennessä: yli 65-vuotiaiden osuus väestöstä nousee 17 prosentista noin 26 prosenttiin ja yli 80-vuotiaiden osuus lähes kaksinkertaistuu nykyisestä

■ ”Kuntalaisten hyvinvointia ja terveyttä edistetään juurruttamalla entistä iäkkäämmän väestön tarpeisiin vastaaminen eri hallinnonalojen suunnitteluun ja kehittämistoimintaan.”

Ikäihmisten palveluiden laatusuositus 2008

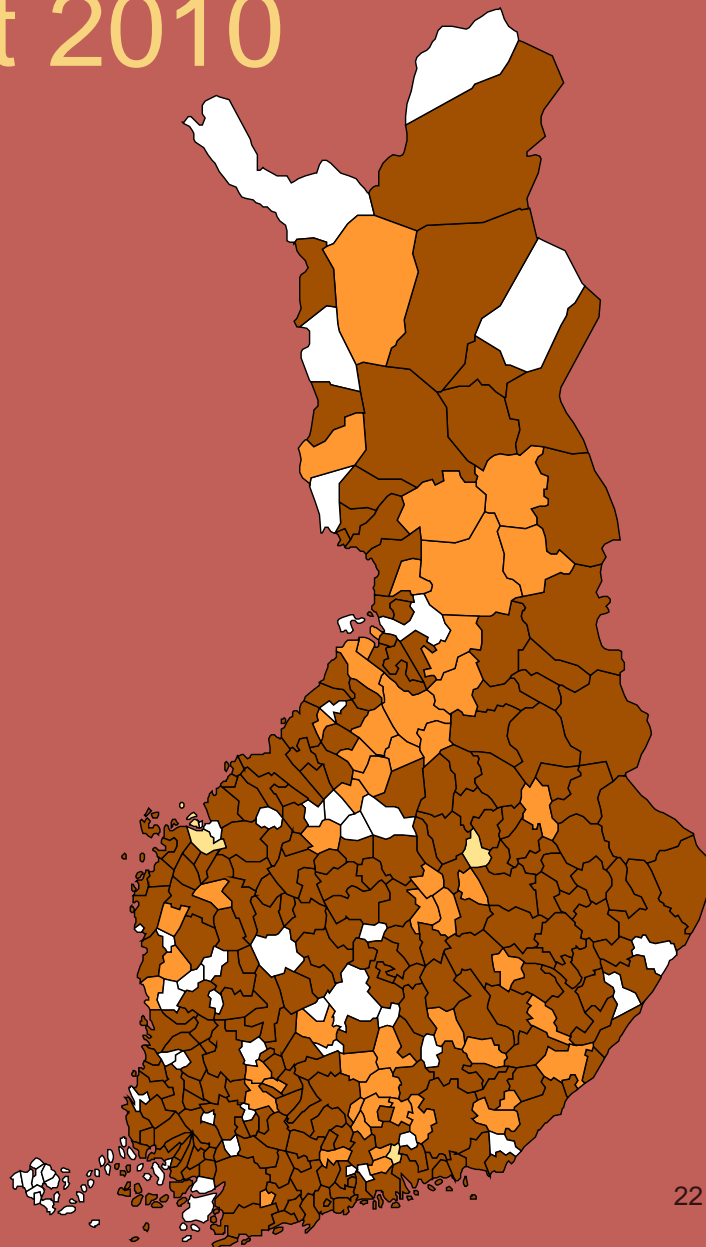
■ Tarvitaan tietoa erilaisten ikäihmisten tarpeista sekä erilaisia osallisuus muotoja, jossa varmistetaan tasavertainen osallisuus ja vaikuttamismahdollisuudet.

Vanhusneuvostot 2010

Dia Kuntaliitto

Manner-Suomen kuntia 326

	Ei ole vanhusneuvostoa	(44)
	Suunnitteilla vanhusneuvosto	(3)
	Vanhusneuvosto	(226)
	Yhdistetty vanhus- ja vammaisneuvosto	(53)

Ikäihmisten osallisuuden uudet muodot esim.

Vuoden vanhustekopalkinto Aijjoos kumppanuushankkeelle:

- malli, jossa ikäihmiset toimivat asiantuntijoina ja kehittäjinä asiantuntijaryhmässä (10) osallistuen palveluiden suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin
- mahdollisuus ilmoittautua kenen tahansa, jolle oli tehty hyvinvointia edistävä kotikäynti
- osallisuus kuntayhtymän johtoryhmässä, lääkäreiden ja kotihoiton työntekijöiden kokouksissa, kouluttajina
- hyvinvointia edistävästä kotikäynneistä saatuja tuloksia käsiteltiin yhdessä alueittain lautakuntien kokouksissa. Kokemus: aidompi vuorovaikutus syntyy siitä, että lautakunnan jäsenet voivat keskustella ikäluokan edustajan kanssa.

Vanhustyö 6/2010

KIITOS

